

Arap Baharı'nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi

İsmail Akdoğan

[Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi]

Özet

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda sistem dışına itilerek mahrum bırakılan yığınların otoriter rejimlere karşı kalkışmaları, beklenmedik bir şekilde kısa bir sürede bir kaç Arap ülkesinde başarıya ulaşmış ve bölge dengeleri üzerinde son derece mühim sonuçları olacak yeni bir değişim dalgasını beraberinde getirmiştir. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de meydana gelen yönetim değişiklikleri ve Suudi Arabistan, Bahreyn ve Suriye'de ortaya çıkan rejim karşıtı ayaklanmalar gerek bölgenin önemli aktörlerinin, gerekse büyük güçlerin dış politika gündemlerinde en üst sıraya oturmuştur. Bölgesel dengeleri derinden sarsan söz konusu gelişmeler, Suudi Arabistan ve İran'ın dış politikaları ve bölgesel siyasetleri üzerinde önemli sonuçlara yol açmıştır. Buradan hareketle bu makalenin temel amacı, 1970'lerde tanzim edilmiş bölgesel statükoyu tamamen değiştirme gücüne sahip bu değişim dalgasının Basra Körfezi'nin iki hâkim gücü ve Ortadoğu'nun iki önemli aktörü İran ve Suudi Arabistan'ın ikili ilişkileri üzerindeki yansımalarının ne düzeyde olduğunu analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: İran | Suudi Arabistan | Arap Baharı | Bölgesel Rekabet

The Repercussion of the Arab Spring on the Iran-Saudi Arabia Relations

Abstract

The uprisings against authoritarian regimes by deprived people who were insulated from economic, political and social areas in the North Africa and the Middle East that have abruptly reached to success in a number of Arab countries and brought about a new change wave which will have crucial results on regional balances. The change of rules that took place in Tunisia, Egypt, Libya and Yemen and protests against regimes in some countries like Saudi Arabia, Bahrain and Syria have effectively occupied foreign policy agendas of both important regional powers and that of great powers. The aforementioned developments which shooked the regional equilibrium have led to several significant outcomes on foreign and regional policies of Saudi Arabia and Iran. From this point of view, the principal aim of this article is to investigate to what extent repercussions of the change wave on bilateral relations between Saudi Arabia and Iran, the two dominant powers of the Persian Gulf and two crucial actors of the Middle East.

Keywords: Iran | Saudi Arabia | Arab Spring | Regional Competition

Giriş

2010 yılının sonlarına doğru patlak veren, 2011 yılında hemen hemen Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun tümünü etkisi altına alan ve uluslararası literatürde Arap Baharı olarak nitelendirilen toplumsal hareketler/devrim dalgası, bölgede aktif rol oynayan bölgesel oyuncular (Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve İsrail) ve bölgede menfaatleri bulunan küresel aktörlerin (ABD, AB, Rusya ve Çin) Arap dünyası ve Ortadoğu'ya yönelik politikalarını gözden geçirecekleri yeni bir bölgesel düzenin temellerini atmış bulunmaktadır. Dolayısıyla Arap ayaklanmaları, Ortadoğu'nun ve bilhassa Arap halkları tarihinin yönünü değiştirmiş ve bölge siyasetini yeniden şekillendirmiştir.¹ 2010 yılından beri Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler Tunus, Mısır Libya ve Yemen'de yönetimleri değiştirmiş; Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Ürdün ve Fas'ta rejim karşıtı gösterileri meydana getirmiş ve en önemlisi Suriye'de Ortadoğu'nun en kanlı iç savaşının fitilini ateşlemiş bulunmaktadır.

Ortadoğu'da meydana gelen jeopolitik gelişmeler açısından değerlendirildiğinde, söz konusu değişim dalgasının mevcut bölgesel denklem üzerinde derin yansımaları olan mühim bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu bağlamda, bölgenin iki önemli aktörü İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı ikili ilişkileri de bu bölgesel devrim dalgasından önemli ölçüde etkilenmiş ve iki ülkeyi yeniden ve daha ciddi bir şekilde zıt kutuplara yerleştirmiştir. Arap Baharı, Tahran-Riyad ikili ilişkileri bağlamında yeni rekabet alanlarını beraberinde getirmiştir. 2010 yılının ardından teşekkül eden yeni bölgesel denklemde İran ve Suudi Arabistan kendi bölgesel çıkarları çerçevesinde gelişmeleri yönlendirmeye azami gayret göstermiş ve bölgesel güç dengesini kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır.

Ortadoğu'nun yakın dönem uluslararası ilişkilerine bakıldığında; 1979 İran İslam Devrimi, Soğuk Savaş'ın son bulması, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 11 Eylül 2001 hadisesi bölgenin güvenlik ve siyasal dengesi üzerinde radikal değişiklikler meydana getiren ve Tahran-Riyad ikili ilişkilerini yönlendiren önemli dönüm noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da vuku bulan olayların ve beraberinde getirdiği siyasi neticeleri de önceki jeopolitik gelişmeler ile aynı paralelde düşünülmelidir. Bu bağlamda, 2010-11 Arap devrimleri de bu siyasal gelişmeler gibi önemli bölgesel sonuçlara neden olmuştur.

İran İslam Devrimi, kısmen 1971'de İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ile birlikte tanzim ve taksim edilmiş bölgesel denklemi değiştirmiştir. Bölgesel güç dengesini yerle bir eden İran'ın Batı güvenlik sistemini terk etmesi ve CENTO'dan çekilmesi gibi değişkenler ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak amacıyla bölgesel ve bölge ile ilintili büyük güçler arasında nüfuz mücadelesini yeniden başlatmıştır. Irak, anılan güç boşluğunu doldurmak amacıyla 1980'de İran'a karşı I. Körfez Savaşı'nı (1980-88) başlatmıştır.² Riyad yönetiminin bu savaşta Irak'ın yanında yer alması ve hatta ona askeri, ekonomik, diplomatik ve lojistik destek vermesi İran'ın Suudi Arabistan ile olan ikili ilişkilerinde gerilimi büyük oranda tırmandırmıştır.

Soğuk Savaş döneminin iki önemli aktöründen biri olan Sovyetler Birliği'nin dağılması küresel siyaset üzerinde güç boşluğu doğurduğu gibi Ortadoğu'nun güç dengelerini de değiştirmiştir. Kendini kontrol edecek diğer bir küresel aktörün olmadığı bir atmosferde ABD, askeri olarak Ortadoğu ve bilhassa Basra Körfezi'nde tarihte hiç olmadığı kadar nüfuz elde etmiştir. Bu durum, İran-Suudi ilişkileri açısından tehdit ve fırsatları birlikte gündeme getirmiştir. Bu dönemde İran, başta Suudi Arabistan olmak üzere komşu Arap rejimleri ile ilişkilerinde gerilimi düşürmeye ve ikili ilişkilerde düşmanlık ve güvensizliğin değil, karşılıklı işbirliğinin hâkim olmasına büyük gayret sarf etmiştir. Öte yandan Tahran, ABD'nin askeri olarak bölgeye konuşlanmasını ulusal güvenliğine daha yakın ve etkin bir hayati tehlike olarak görmeye başlamıştır.

Küresel siyasetin işleyiş biçimini köklü bir şekilde değiştirmekle birlikte Ortadoğu siyaset ve güç dengesi ve tabiatıyla İran-Suudi ilişkileri üzerinde mühim sonuçları olan bir diğer değişken 11 Eylül 2001 saldırıları olmuştur. Diğer iki gelişmenin gibi bu saldırılar da bölgesel ve küresel aktörlerin güvenlik algılamaları ve dış politikalarını yeniden gözden geçirecekleri bir dönemi başlatmıştır. 11 Eylül saldırılarını takip eden bölgesel krizler olan Afganistan ve Irak'ta rejim değişiklikleri Soğuk Savaş sonrası kurulmuş olan bölgesel güç dağılımını değiştirmiştir. Bunun doğal sonucu olarak İran ve Suudi Arabistan, 1990'lar boyunca yoğun bir mesai harcayarak ulaştıkları yumuşama dönemini geride bırakarak yeniden şiddetli bir bölgesel rekabet içerisine girmişlerdir. 11 Eylül 2001 sonrası ortaya çıkan bölgesel konjonktür İran lehine sonuçlar doğurduğu ve bölgesel gücünü artırdığı uluslararası kamu oyunca kabul görmüş bir gerçektir. Bu durum Suudi Arabistan'ın yakın

ve etkin rakip/tehdit olarak gördüğü İran'a ilişkin tutum ve davranışlarında değişikliğe neden olmuş, böylece rekabet ve güvensizliğin iki ülke ilişkilerini ipotek altına aldığı yeni bir dönemi başlatmıştır.

Ortadoğu ve İran-Suudi ilişkilerine ilişkin böyle bir yakın geçmiş analizinin ışığında 2010-11 Arap Baharı'nın Tahran-Riyad ikili ilişkileri üzerindeki yansımaları son derece önemli düzeyde teşekkül ettiği ve iki ülke arasındaki rekabeti daha da artırdığı söylenebilir. İran ve Suudi rejimlerinin yapısal unsurlarının birbirine rakip olmasından dolayıdır ki, iki ülke yaklaşık otuz yıldır ikili ilişkilerinde işbirliğine dönük bir istikrarı tesis edememişlerdir. Bahse konu olan yapısal unsurlara göz atıldığında, etnik kimlik olarak Fars, mezhep anlayışı olarak Şia ve yönetim tarzı olarak (teokratik) cumhuriyet olan İran İslam Cumhuriyeti ile etnik kimlik olarak Arap, mezhep anlayışı olarak Sünni ve yönetim şekli olarak (teokratik) monarşi olan Suudi Arabistan Krallığı, bu yapısal unsurların etkisiyle doğal olarak Basra Körfezi'nde karşılıklı olarak birbirlerini rakip olarak görmekteler ve üstünlük mücadelesi içerisine girmektedirler.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki rejim karşıtı ve demokrasi yanlısı siyasal, toplumsal ve ekonomik muhtevaya sahip protestolar ve akabinde meydana gelen rejim değişiklikleri birçok bölgesel ve küresel aktör açısından değerlendirildiğinde fırsat ve tehditleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, uzun yıllardır Ortadoğu bölgesinde hâkimiyet kurma ve etkinliği artırma anlamında derin ve çok boyutlu bir rekabet içerisinde bulunan ve rejimlerinin birbirine rakip meşruiyet kaynakları bulunan İran ve Suudi Arabistan'ın karşılıklı olarak birbirlerine ilişkin algıları Arap Baharı'nın doğurduğu bölgesel konjunktürde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin İran'a ilişkin kaygı ve şüphelerini doğrular nitelikte bir atmosfer meydana gelmiştir. Bu minvalde, son yıllarda Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler bölgenin iki önemli gücü İran ve Suudi Arabistan'ı bölgesel siyasetleri ve dış politika önceliklerinin tekrar gözden geçirilmesini gerektiren tehdit ve fırsatlar doğurmuştur. Bu şartlar altında, İran ve Suudi Arabistan gibi aktif bölgesel güçler, beliren tehditleri ortadan kaldırma ve doğan fırsatlar vesilesiyle nüfuzunu artırma çabası içerisine girmişleridir. Daha açık bir ifadeyle bu süreçte Tahran ve Riyad, bir taraftan kendi ulusal güvenlik ve istikrarlarına karşı beliren meydan okumaları bertaraf ederken, diğer taraftan da ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek Ortadoğu'da nüfuz alanlarını genişletme çabası içerisine girmişlerdir.

Söz konusu toplumsal patlamaların Tahran-Riyad ikili ilişkileri üzerindeki etkisinin doğru bir şekilde anlaşılması için her iki ülkenin Arap devrimlerine dair bakış açısı/algılayış biçimleri üzerinde durulmalı ve bu süreçte aldıkları pozisyon üzerinden ikili ilişkileri analiz edilmelidir. Bu çerçevede, Arap Baharı olarak tanımladığımız meşruiyetini kendi halkından almayan yönetimlerin yıkılması, yalnızca İran-Suudi ilişkilerini ciddi bir şekilde etkilememiş, aynı zamanda bölgesel siyasette belirleyici rol oynayan iki ülke arasındaki rekabetin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Arap Baha-

rı, yukarıda da değinildiği üzere Ortadoğu'nun bölgesel güç dengesi açısından mühim bir dönüm noktası olarak görülmektedir.³ Haliyle bu noktada cevabı aranması gereken soru Ortadoğu'nun mevcut güç dengesi bağlamında tarihi bir kırılma olarak görülen Arap Baharı'nın bölgenin iki önemli aktörü ve iki güçlü devletinin birbirlerine ilişkin tutum ve davranışları, birbirleri ile olan ilişkileri üzerinde ne gibi yansımaları olmuştur? Aşağıda bu sorunun cevabı aranmaya çalışılacaktır.

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı Algısı

Riyad yönetiminin Arap Baharı algılamasına bakıldığında ulusal güvenlik perspektifinden, söz konusu devrimler güvenlik ve istikrarı zedeleyen bölgesel meydan okumalar olarak değerlendirilmiştir. Suudi yetkililer İran'ın bölgesel etkinliğini ve saygınlığını artıracak bölgesel bir dönüşümü ülkenin ulusal menfaatleri ve bölgesel konumuna tehdit oluşturacağı için kaygıyla izlemişlerdir.⁴ Zira Suudi Krallığı, 1971'in sonunda İngiltere'nin bölgedeki hâkimiyetine son vermesi ile ortaya çıkan bölgesel düzenin varlığını sürdürülmesini kendi rejiminin güvenlik ve istikrarı ve bölgesel menfaatlerine halel gelmemesi açısından daima desteklemiştir. Dünya genelinde en büyük petrol rezervlerine sahip, dünyanın en fazla petrol ihraç eden ve Körfez ülkeleri arasında en istikrarlı ve en güçlü ülke olan Suudi Arabistan'da meydana gelecek muhtemel bir yönetim değişikliği sadece bölgesel dengeleri değil, aynı zamanda küresel ekonomiyi çok boyutlu bir şekilde etkileme potansiyeline sahiptir.⁵ Bu nedenle, ABD başta olmak üzere Batı dünyası uluslararası petrol fiyatları ve küresel ekonomi üzerinde meydana gelebilecek istikrarsızlıktan çekindikleri için Suudi Arabistan'daki rejim karşıtı ayaklanmalara karşı nispeten sessiz kalmışlardır.

Buradan hareketle Suudi Arabistan'ın geleneksel dış politika parametrelerine bakıldığında iki unsur dikkatleri üzerine çekmektedir. Bunlardan ilki ve en hayati olanı Suudi rejiminin güvenlik ve istikrarının muhafaza edilmesidir. Tabiatıyla Suudi Arabistan'ın Ortadoğu ve Basra Körfezi'nin cari düzenine ilişkin politikası statükoculuktur. Hem içeride hem de bölgede mevcut düzenin varlığını sürdürmesi bir anlamda Suudiler için devletin varlığını idame ettirmesi ile ilintilidir. Bu, ulusal düzeyde rejimin değişmeyeceği ve varlığını sürdürmesinin bir garantisi iken Riyad yönetiminin ulusal çıkarlarına halel getirmeyecek bölgesel düzenin teminat altına alınması anlamına da gelmektedir. Gerek içeriden gerekse dışarıdan rejimin varlığına yönelik aktif ve potansiyel tehdit algılamaları Suudilerin bölge devletleri ile ilişkilerinin düzeyini ciddi oranda belirlemiştir. Bölgede statükonun korunması amacıyla Riyad'ın takip ettiği dış politika stratejisi güç dengesi politikasıdır. 1971'den beri Riyad yönetimi, kendine yönelen yakın ve etkin tehdidi, uzak ve potansiyel tehdit ile dengelemeye çalışmış ve nispeten başarılı da olmuştur. Bu minvalde dar kapsamda Basra Körfezi'nde üstünlük mücadelesi içerisinde bulunan İran ve Irak'ı birbirlerine karşı denge unsuru olarak kul-

lanmış ve bölgesel statükoyu kısmen korumayı başarmıştır. Daha geniş ölçekte Ortadoğu'da Mısır ile yakınlaşarak anti-statükocu rejimler olan İran, Irak ve Suriye'yi dengelemeye çalışmıştır.

Suudi Arabistan'ın dış politikası ve bölgesel siyasetini şekillendiren diğer bir parametre İslam âlemi, Arap dünyası, Ortadoğu ve Basra Körfezi gibi potansiyel alanlarda hâkimiyet kurma ve nüfuz elde etme arzusudur. Dış politikanın belirlenmesinde rol oynayan diğer bir faktör olan rejim güvenliği ile mukayese edildiğinde etkinlik kurma amacı dış politikada ikincil önemde kalmaktadır. Riyad yönetiminin dış politika çizgisini belirleyen bu iki dinamiği merkeze alarak yapılan durum analizinde, söz konusu değişim/devrim dalgasının hem rejimin güvenlik ve istikrarını tehlikeye düşürecek hayati bir tehlikeyi ihtiva ettiği, hem de bölgesel statükoyu yerle bir ederek Suudilerin aleyhine olacak yeni bir bölgesel düzenin işaretlerini verdiği rahatlıkla görülebilmektedir. Bu durum ise Suudi rejiminin kaygılarını olabildiğince artırmış ve içeride rejimi yıkabilecek, bölgede ise ülkenin geri planda kalabileceği muhtemel bir durumu doğurmuştur.

Suudi rejimi devrimler meydana geldiği diğer Arap devletleri gibi otoriter bir yapıya sahiptir ve hatta diğerleri idari anlamda cumhuriyet olmalarına rağmen kendisi monarşi ile yönetilmektedir. Bu nedenle Kuzey Afrika'dan doğuya doğru yayılan devrim dalgası Suudi Arabistan'ı da içine alacağı ta başından öngörülmüştür. Bununla birlikte Suudi Arabistan'da hatırı sayılır derecede Şii nüfus bulunmakta ve kendilerine ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle bazı dönemlerde rejime karşı ayaklanmışlardır. Dolayısıyla, Suudi yönetimi açısından meydana gelen önemli gelişmelere yönelik en rasyonel davranış bu değişim dalgasının karşısında yer almak olmuştur. Haklı bir şekilde, bölgesel statükoyu değiştirecek güçte yakın bir tehdit ve Suudi rejimini yıkacak düzeyde en hayati tehlike olarak değerlendirilen Arap ayaklanmaları/sosyal patlamalar Riyad yönetimini bu konuda ivedi ve etkili tedbirler almaya yöneltmiştir. Sonuç olarak Riyad, devrim dalgasını ülkenin ulusal güvenlik ve siyasal istikrarına hâle getirecek bir gelişme olarak değerlendirmiş ve bunun karşısında bir pozisyon belirlemiştir.

Bu paralelde Suudi Arabistan, devasa petrol kaynaklarının getirdiği finansal gücü ve Sünni İslam dünyasının güçlü bir temsilcisi olmasının getirdiği dinsel meşruiyetine dayanarak Mısır, Yemen ve Suriye ve hatta askeri gücünü kullanarak Bahrein'deki ayaklanmaları rejimin çıkarları çerçevesinde yönlendirerek ülkenin bölgesel konumunu korumayı kısmen başarmıştır.⁶ Ancak Kuzey Afrika'dan doğuya doğru esmeye başlayan devrim rüzgârı Suudi Arabistan'daki rejimden rahatsız olan grupları, bilhassa el-Hasa bölgesi Şuilerini harekete geçirmiştir.⁷ Ülkedeki gösterilerin Mart ayında artması üzerine Suudi rejimi yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş ve askeri, ekonomik ve dini meşruiyet araçlarını kullanarak acil tedbirler almıştır. Bu çerçevede dinsel anlamda alınan önlemler bağlamında 7 Mart 2011'de bir açıklama yapan Alimler Üst Konseyi, reform talebiyle yapılan gösterileri ülkede fitne çıkarmaya çalışan grupların işi olduğunu ileri sürmüştür.⁸ 11 Mart 2011 tarihini

“Gazap Günü” ilan eden göstericiler Suudi Arabistan’da kitlesel bir gösteri düzenlemeye çalışmışlardır.⁹

Askeri tedbirler anlamında ise Suudi Arabistan’ın Şii çoğunluğun yaşadığı el-Hasa bölgesinde yapılan gösterilerden sonra büyük gösterilerin yapılması amacıyla çağrı yapan gruplara bunu yapmaları halinde sert güvenlik tedbirleri alınacağı açıklanmıştır. Askeri önlemler kapsamında Suudi rejimi 150 bin kişilik olan orduyu 275 bine çıkarma, Ulusal Muhafız Gücü’nün yaklaşık 25 bin artırılması ve hava ve deniz güçlerinin yeni savaş uçağı ve gemisi alınarak tahkim edilmesi kararı alınmıştır. Yine “Harbe Hazırlık” olarak nitelenen askeri program çerçevesinde İçişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada kendilerine bağlı güvenlik gücü sayısını 60 bine çıkaracakları duyurulmuştur.¹⁰ Son olarak ekonomik tedbirler alan Kral Abdullah, devlet bütçesinden 37 milyar dolar para ayırarak eğitim, barınma ve sosyal güvenlik alanlarında iyileştirmelerin yapılmasını ve devlet çalışanlarının maaşlarının artırılması talimatını vermiştir.¹¹

Genel olarak bakıldığında rejimin güvenlik ve istikrarını tehlikeye düşürecek bir potansiyel taşıması ve bölgesel dengeleri İran lehine çevirerek ülkenin bölgesel konumuna zarar verecek olması gibi faktörler üzerinden okuması nedeniyle Suudi Arabistan, Arap devrimlerine karşı pozisyon almıştır. Riyad, Kuzey Afrika bölgesinde meydana gelen rejim karşıtı gösteriler patlak verdiğinde belirlediği politika mevcut rejimlerin varlıklarını sürdürmeleri yönünde olmuştur. Suudi yönetimi ayaklanmaların ilk ortaya çıktığı ve başarıya ulaştığı Tunus’ta devrik lider Zeynel Abidin bin Ali’ye destek çıkmış ve rejimin yıkılmasından sonra ise onun sığınma talebini kabul etmiştir.¹² Diğer bir Sünni ve statükocu Arap devleti olan Mısır’da halk rejime karşı ayaklanınca Hüsnü Mübarek’e desteğini esirgememiştir. Suudi Arabistan gerek Tunus gerekse Mısır örneklerinde değişim dalgasının önünde durarak yalnızca söz konusu devrim dalgasının ilerleyerek kendi rejiminin güvenlik ve istikrarını bozmasına engel olmaya çalışmamış, aynı zamanda Sünni, statükocu ve Batı yanlısı Arap müttefiklerinin varlıklarını koruyarak İran ile Ortadoğu’da giriştiği rekabette bölgesel müttefiklerden yoksun kalmamaya özen göstermiştir.

Nitekim 2003’te Irak’ta Baas rejiminin yıkılmasından sonra İran’ın Arap dünyasına yönelik nüfuzunu genişletmesinin önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır. Özellikle Körfez Arap ülkeleri Baas rejimi ile yönetilen Irak’ı güvenlik tehdidi olarak görmelerine rağmen onun Arap kimliği ve milliyetçiliğini İran’ın bölgeye yayılmasına karşı tampon bölge olarak görüyorlardı. 2003 ve sonrasında meydana gelen gelişmeler Irak’ın Arap kimliğini Şii kimliği ile ikame etmiş ve İran ile ilişkilerini farklı bir mecraya taşımıştır. Bölgede meydana gelen jeopolitik dönüşüm, Suudi Arabistan’ı derinden endişelendirmiş ve bu eksenı caydırıcak diğer Sünni Arap ve Batı yanlısı devlet olan Mısır ile yakınlaşmasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle, 2003 sonrası Ortadoğu’unda İran, Irak ve Suriye’den müteşekkil Şii, Batı karşıtı ve revizyonist eksen karşısında; Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün’den oluşan Sünni, statükocu ve Batı yanlısı diğer bir eksen belirlemiştir. Birbirleri ile bölgesel düzeyde ve çok

boyutlu olarak rekabet halinde bulunan Tahran ve Riyad bu iki eksen üzerinden bölgedeki güçlerini tahkim etmişlerdir. Ancak, son yıllarda gerçekleşen Arap devrimleri bu iki eksen oluşturarak devletlerin güvenlik ve önceliklerini değiştirerek blokların dağılmasına neden olabilecek atmosferi doğurmuştur.

Arap dünyasında Mübarek rejiminin yıkılmasından en fazla rahatsızlık duyan ülkelerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Çünkü Mısır'da meydana gelen kitlesel gösteriler Suudilerin Ortadoğu ve Arap dünyasındaki en sağlam müttefiki Mübarek rejimini yıkararak eksenlerden birini çökertmiştir. Bu nedenledir ki Suudi Arabistan, Mısır'daki rejim karşıtı gösterilere karşı çıkararak Mübarek'in arkasında durmaktan çekinmemiştir. Arap dünyasında İran'ı dengeleyebilecek bölgesel bir güç olan Irak'tan sonra Mısır'ı da kaybeden Suudiler bir anlamda bölgenin kaotik ortamı içinde politika değişikliğine giderek bugün gelinen noktada Suriye'de muhaliflerin yanında yer almaktadırlar.

İran'ın Arap Baharı Algısı

Arap Baharı, İran'ın İslam Devrimi'nden bu yana bölgede izlediği dış politika çizgisine yakın bir atmosferi doğurmuştur. Bundan dolayıdır ki İran, başlangıçta bölgede meydana gelen rejim karşıtı kitlesel gösterileri Arap Baharı veya Arap ayaklanması şeklinde değil, "İslami Uyanış" şeklinde tanımlamış ve en başından itibaren gösterilere destek vermiştir. Özellikle Dini Lider Seyyid Ali Hamaney ve birçok hükümet yetkilisi, meydana gelen gelişmeleri uluslararası ve bölgesel literatürün dışında bir tanımlamaya giderek, İslam Devrimi ile bağlantı kurmuşlardır. Mesela İran Meclis Başkanı Ali Laricani, Arap dünyasında beliren demokrasi hareketlerini İslam Devrimi'nde meydana gelen demokrasi ve özgürlük talebinin bir devamı olarak değerlendirmiştir.¹³ Bizzat Ayetullah Hamaney, Arap dünyasında son zamanlarda meydana gelen gelişmeleri İslami Uyanış olarak nitelendirmiştir.¹⁴ Tunus ve Mısır'da halk ayaklanmalarının başarıya ulaşmasının ardından 4 Şubat 2011'de verdiği Cuma hutbesinde Hamaney, anılan devrimleri İslam Devrimi'nin doğal uzantısı ve İslami özgürlük hareketi olarak nitelendirmiş ve meydana gelen dönüşümü ABD ve İsrail açısından telafisi zor bir yıkım olarak tanımlamıştır.¹⁵

Tahran yönetiminin devrim ve değişim telkinleri Irak ve Suudi Arabistan olmak üzere birçok Arap ülkesinde karşılık bulmuş, rejim karşıtı gösterilere neden olmuş fakat başarıya ulaşamamıştır. İran'ın böyle bir muhtevaya sahip dış politika çizgisi komşu Arap devletlerinin tedirginlik duymasına neden olmuş ve İran'ın bu devletlerle ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Bu noktadan hareketle, Arap dünyasında patlak veren isyanlar İran'ın otuz yıldır yapamadığını gerçekleştirmeye dönük gelişmeler olarak görülebilir. Nitekim Suriye dışındaki diğer bütün Arap rejimleri İran'ın bölgeye ilişkin politikalarından rahatsızlık duymakta ve onu caydırmaya yönelik politikalar izlemekteydiler. Diğer bir bakış açısıyla, Batı yanlısı ve İran ile normal ilişki düzeyine sahip olmayan rejimlerin değişim dalgasından olumsuz etkilenerek

yıkılmaları 1979'dan sonra Arap dünyasında tecrit edilmiş, Hamas ve Hizbullah gibi devlet dışı aktörlerle müttefiklik ilişkisi kurmuş olan İran'a düşmanlık beslemeyen ve onunla işbirliği yapma niyetinde olan yeni yönetimleri iktidara getirmiş bulunmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika ana parametrelerine göz atıldığında, Suudi Arabistan'ınkilere paralel bir şekilde iki unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, İslam Devrimi ile oluşturulan rejimin varlığının sürdürülmesidir. Bu faktör İran dış politikasının ve bölge siyasetinin en temel önceliğidir. Tahran yönetiminin dış politika çizgisi üzerinde etkili olan bir diğer faktör İslam ve Arap dünyası, Ortadoğu'da etkinliğini artırmak ve Basra Körfezi'nde hâkim güç statüsüne kavuşmaktır. Bu iki dış politika parametresine bakıldığında ulusal güvenlik ve ulusal saygınlığın ülke dış politikasında son derece önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Böylece, İran ve Suudi Arabistan'ın dış politika parametrelerini aynı önceliklerin kontrol etmesi bu iki devleti bölgede yoğun bir rekabet içerisine çekmektedir. Ancak iki ülkenin dış politika önceliklerinin sağlanmasında izlenecek yol farklılık arz etmektedir. Bu anlamda İran bölgede revizyonist davranırken, Suudiler statükocu pozisyonuna girmektedirler. Bunun doğal sonucu olarak, Arap Baharı'nın meydana getirdiği ve tüm Ortadoğu denklemini radikal bir şekilde değiştiren değişim dalgası İran tarafından olumlu karşılanırken, Suudi Arabistan tarafında hayati bir tehlike olarak değerlendirilmiştir.

Neticede; Tunus, Mısır, Libya, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Yemen'de meydana gelen rejim karşıtı gösteriler Tahran yönetimi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Söz konusu ülkelerin Libya hariç tümü, Batı ile yakın işbirliğinde bulunan, Şii İran'a karşı Sünni bloğu temsil eden ve İran'ın bölgedeki konumunun güçlenmesinden rahatsızlık duyan devletleri temsil etmektedirler. Dolayısıyla, Arap Baharı'nın beraberinde getirdiği bölgesel konjonktür İran karşıtı ve Batı yanlısı eksenin bir bakıma son bulması anlamına gelmektedir. Bundan dolayıdır ki, Tahran yönetiminin meydana gelen bölgesel gelişmeler esnasında takındığı tutum gösterilerin karşısında değil, bizzat yanında yer almak olmuştur. Suriye krizi İran'ın bu çizgideki politikaları konusunda istisna teşkil etmektedir. Bu konu aşağıda tafsilatlı bir şekilde incelenecektir. Bu politika İran'ın ulusal güvenliği ve bölgesel menfaatleri ile büyük oranda da uyumaktadır.

Sonuç olarak İran açısından, Arap Baharı'nın meydana getirdiği bölgesel denklem İslam Devrimi'nden beri ilk defa ideolojik hedefler ile ulusal çıkarların örtüştüğü yeni bir dönemi başlatmıştır. Yine bu tespitin ardından Suriye konusu istisna olarak bir tarafa kaydedilmeli. Bölgesel dengelerin sarsıldığı bu yeni konjonktür, İran'ın dış politika öncelikleri olan ulusal güvenliğin sağlanması ve bölgesel gücünün artırılması gibi hedeflere ulaşılabilceği yeni bir dönemi başlatmış oldu. Ne var ki, Arap dünyası ve Ortadoğu bölgesini etkisi altına alan siyasal, ekonomik ve toplumsal hayattan dışlanmış halk kitlelerinin cari düzene karşı kalkışma hareketleri Suudi Arabistan'ı etkisi altına aldığı gibi İran'a da ulaşmıştır. 2009 genel seçimlerinde ortaya çıkan Yeşil

Hareket, Arap devrimlerinden ilham alarak yeniden siyaset sahnesine çıkmış ve Mısır ve Tunus'taki özgürlük hareketlerine destek vermek üzere 14 Şubat 2011'de gösteri yapma kararı almıştır. Fakat gösteriler rejim tarafından sert bir şekilde bastırılmış ve iki kişi hayatını kaybetmiştir. Bunlara ek olarak hareketin öncüleri olan Mir Hüseyin Musavi ve Mehdi Kerrubi ev hapsine alınmışlardır.¹⁶ Batı yanlısı Arap rejimlerindeki halk ayaklanmalarını İran İslam Devrimi ile ilinti kurarak açıklayan ama içerideki muhalefeti sindirme konusunda geri durmayan Tahran yönetiminin bu tutumu onun tutarsızlığını ortaya koymaktadır.

Arap Baharı'nda İran-Suudi Rekabet Alanları: Mısır, Suriye ve Bahreyn

Arap Baharı olarak adlandırılan bölgesel dengelerin yerinden oynadığı bu dönemi İran-Suudi ilişkileri bağlamında dönüm noktası olarak değerlendirmek isabetli olmaz. İki ülke 1971 yılından beri ortaya çıkan güç boşluğunu fırsat bilerek bölgesel ağırlıklarını artırma konusunda rekabet halinde bulunmuşlardır. 2011 yılında meydana gelen gelişmelerin Tahran-Riyad ilişkilerine etkisi bu rekabet atmosferini değiştirmede, tersine rekabetin alanlarını çeşitlendirerek yoğunluğunu artırdığı rahatlıkla söylenebilir.

Arap ayaklanmaları ile teşekkül eden kartların yeniden karıldığı bir ortamda Basra Körfezi ve Ortadoğu'da ezeli iki rakip İran ve Suudi Arabistan karşıt kutuplarda konumlanmış ve kendi bölgesel çıkarları çerçevesinde azami düzeyde menfaat sağlamaya çalışmışlardır. Bu nedenle genel olarak Arap ayaklanmaları esnasında ve özel olarak Mısır, Suriye ve Bahreyn'de meydana gelen gelişmelerde izledikleri politikalar İran ve Suudi Krallığı'nın rakip pozisyonları aldığının somut bir göstergesi olmuştur. Daha önce de değinildiği üzere bu yeni dönem her iki ülke açısından da tehdit ve fırsatları beraberinde getirmiştir. Örneğin, Mısır'da Mübarek rejiminin yıkılması İran açısından fırsat olarak değerlendirilirken, Suriye'de Esad rejiminin devrilme ihtimali Suudi Arabistan açısından bir fırsat olarak görülmektedir. Gerek Tahran hükümeti gerekse Riyad hükümeti yukarıdaki ülkelerde meydana gelen rejim karşıtı muhalefet hareketlerinde ulusal çıkarları ön plana alarak mümkün mertebe pragmatist bir politika icra etmişlerdir. Her iki ülke de bu ülkelere karşı izledikleri dış politika çizgilerinde çifte standart uygulamışlardır.

Bu çerçevede 25 Ocak 2011'de meydana gelen Mısır Devrimi'nin Tahran-Riyad ikili ilişkileri üzerinde ne gibi etkileri olduğuna bakıldığında bölgesel güç dengeleri açısından son derece önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Mısır'da meydana gelen rejim karşıtı gösteriler, Mübarek rejiminin İran ile ilişkilerinin iyi bir düzeyde olmaması, Batı'nın güvenlik algılaması çerçevesinde Suudi Arabistan ile birlikte Ortadoğu'da Sünni-İhlımlı eksenini temsil etmesi ve İran'ın azılı düşmanı ABD'nin bölgedeki en sağlam müttefiklerinden biri olması gibi faktörler, Tahran yönetimini muhalefetin yanında konumlandırmıştır. İran'ın rejim karşıtı gösterilere destek vermesinin bir diğer nedeni

ise Mübarek rejiminin seküler olması ve muhalefetin İslami hareketlerden oluşmasıdır. Bu, İslam Devrimi'nin getirdiği İslami hareketlere ve ezilen halk hareketlerine destek çıkma düşüncesiyle de örtüşmektedir.

İran, Mısır'daki devrimi ABD destekli rejimin yıkılması ve İslami hareketlerin (Müslüman Kardeşler) yönetime geçmesi olarak görmüş ve devrimi desteklemiştir. İslam Devrimi'nin seneyi devriyesinde konuşma yapan İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad, Mısır'da Mübarek'in yıkılışını İsrail ve ABD'nin bölgedeki çıkarları hilafına ve yeni bir Ortadoğu'nun şekillendiğine ilişkin son derece mühim bir gelişme olarak tanımlamıştır.¹⁷ Nitekim 25 Ocak Mısır Devrimi'nden sonra yönetime geçen liderlik büyük oranda İslami hareketlerden oluşmuştur. Bu ise Mısır'ın dış politikası ve bölgesel siyasetini değiştirmiş ve İran ile yakınlaşacakları atmosferi doğurmuş ve ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açmıştır. Örneğin, Mısır Devrimi ardından yönetime geçen yeni yönetim, Şah rejiminin 1979'da yıkılışından sonra ilk defa İran savaş gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçişine izin vermiştir.¹⁸ Yine bu minvalde, Mısır Devrimi ardından Tahran-Kahire yakınlaşmasının en somut göstergesi yaklaşık otuz yıl aradan sonra Mısır yönetimi İran ile diplomatik ilişkilerini yeniden başlatma kararı almış ve Tahran'a Büyükelçi atamıştır.¹⁹

Görülüyor ki, Arap Baharı ile Mısır'da meydana gelen devrimin ardından dümenin başına geçen hükümet ülkenin 1980'lerden beri izlediği bölge siyaseti ve dış politikasını büyük oranda değiştirmiş ve diplomatik bağlantı bile kurmadığı İran ile yakınlaşmaya başlamıştır. Buradan bakıldığında Mısır'da meydana gelen devrim ve ardından Kahire'nin eski dış politika çizgisinden tamamen başka bir yöne doğru ilerlemesi bölgenin Arap dünyası ve Ortadoğu'nun önemli bir aktörü Suudi Arabistan açısından önemli bir kayıp olarak görünmektedir.

Diğer taraftan, Suudi Arabistan-Mısır ilişkileri Mübarek döneminde herhangi bir sorunla karşılaşmamış ve ABD'nin Ortadoğu'daki en sağlam iki müttefiki olmaları nedeniyle bölgede paralel dış politika çizgisi takip etmişlerdir. Suudi Arabistan, 1950-60'larda Nasır'ın sosyalist Arap milliyetçiliği çizgisindeki dış politikasını ülkenin bölgesel konumu ve rejimin güvenlik ve istikrarına tehlike olarak görmekteydi. Bu nedenle bölgede anti-statükocu ve Sovyet destekli Nasır'ın Mısır'ına karşı Suudi Krallığı, ABD müttefiki ve statükocu Şah İran'ı ile yakınlaşmaya giderek onu Arap dünyası ve Ortadoğu'da dengelemeye çalışmıştır. İran-Suudi bölgesel ittifakı Mısır'da Nasır'ın ölmesi ve İran'da meydana gelen devrim ile çökmüştür. Riyad-Kahire ilişkileri devrimci olmayan ve Batı yanlısı Enver Sedat döneminde rayına oturmuş, 1982'de Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesinden sonra ise ivme kazanarak bu çizgide devam etmiştir.

Ulusal güvenlik stratejileri ve bölgesel amaçları bağlamında değerlendirildiğinde Suudiler için Mısır'ın bölgede aldığı konumun ayrı bir yeri bulunmaktadı. Sahip olduğu nüfus kapasitesi, askeri gücü, Sünni mezhebine mensup olması ve Batı ile yakın ilişki içerisinde bulunması gibi özellikleriyle Mısır, Suudi Arabistan açısından Arap dünyası ve Ortadoğu bölgesin-

de İran'ı dengeleyebilecek tek güç olarak görülmektedir. Özellikle 2003'te Irak'taki Baas rejiminin yıkılmasından sonra İran'ın Arap dünyasına doğru yayılmasının önündeki en önemli engelin ortadan kalkması ile birlikte İran'ın genişlemesinin önüne geçilmesi ve bölgesel dengeler açısından Mısır'ın Suudiler nezdindeki önemi bir kez daha artmıştır. Buradan hareketle, 2003 III. Körfez Savaşı (ABD'nin Irak'ı İşgali) ile köklü bir şekilde değişen Ortadoğu güç dengesinde İran ile girdiği bölgesel rekabet nedeniyle Suudi Arabistan'ın Arap dünyasının tarihi aktörü Mısır ile ilişkilerini geliştirme yoluna gittiği söylenebilir. Bu durum 2003 sonrası Ortadoğu siyasetinde iki eksen ortaya çıkarmıştır: İran-Suriye ve Suudi-Mısır.

Ortadoğu'nun 2003'ten sonra böyle bir bölgesel kutuplaşma eğilimi göstermesindeki ana muharrir güç İran ve Suudi Arabistan arasındaki dar ölçekte Basra Körfezi'nde üstünlük kurma ve geniş ölçekte Ortadoğu'da nüfuz alanı oluşturma gayretleridir. İran; İsrail, Lübnan ve Akdeniz'e sınırı olan Suriye'yi kendi etkinliğinin ve ulusal güvenliğinin ön cephesi olarak değerlendirirken öte yandan Suudi Arabistan, geleneksel dış politika stratejisini bu dönemde de devam ettirerek İran'ın artan bölgesel gücünü kırmak için İran'dan pek hoşlanmayan, Batı yanlısı, Sünni Arap ve statükocu Mısır ile işbirliği yapmıştır. Bu noktada Arap Baharı ile Mısır'da gerçekleşen devrim ile III. Körfez Savaşı sonrası oluşmuş olan bölgesel bloklaşmada Mısır-Suudi eksenini çökmüş bulunmaktadır. Mısır'da yönetimi eline alan yeni liderliğin ortaya koyduğu dış politika çizgisi bu argümanı desteklemektedir.

Devrim ile birlikte Mısır'da sadece iç siyasal yapıdaki güç merkezleri ve liderliği değişmemiş, bunun yanında Mısır'ın dış politika çizgisinin Mübarek döneminden çok farklı olacağını işaretleri verilmiştir. Mısır'da yönetime geçen Müslüman Kardeşler'in temsilcisi Muhammed Mursi, geleneksel bölge siyasetini terk ederek bölgede daha aktif ve önemli bir oyuncu olarak Mısır'ı tekrar geri getirmiştir. Bölgesel konulara daha aktif bir şekilde müdahil olmaya başlayan Kahire yönetimi, Hamas ve el-Fetih arasında arabuluculuk üstlenerek iki hareketi İsrail karşısında daha güçlü kılmak için birleştirme çabası içerisine girmiştir.²⁰ Yine bu liderlik İslam Devrimi'nden bu yana devam eden İran ile Mısır arasındaki gergin ve soğuk ilişki düzeyini değiştirmiş ve Mısır, bölgesel sorunların çözümü konusunda İran tezlerine yakın duracağı ve onunla işbirliğine gideceği eğilimi göstermiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi Ortadoğu ve Basra Körfezi'nde geleneksel olarak tehditleri caydırmak için güç dengesi politikası takip eden Suudi Krallığı, bölgede güçlü bir Arap devleti ile yakınlaşarak İran'ın etkinliğini kırmaya çalışmıştır. Ne var ki, Baas ve Mübarek rejimlerinin yıkılması ile Suudilerin bölgede İran'a karşı yaslanabileceği güçlü bir Arap devleti kalmamıştır. Bu, İran ile rekabet halinde bulunan Suudi Krallığı'nı derin bir endişeye sevk etmiş ve tedbirler almaya itmiştir. Özellikle Irak'ta Saddam Hüseyin'in ABD'nin askeri müdahalesiyle yönetimden indirilmesiyle birlikte Başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez monarşileri Türkiye ile işbirliği olanaklarını artırmışlar. Suudi Arabistan'da 2005'te ülke yönetimine geçen

Kral Abdullah, 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye'ye iki ziyaret gerçekleştirmiş ve birçok anlaşma imzalamıştır. 2003 III. Körfez Savaşı ve 2011 Mısır Devrimi İran ile Mısır'ın bölgesel pozisyonlarını ve dış politika eğilimlerini kapsamlı bir şekilde değiştirdi. Özellikle her iki ülkenin de İran ile samimi ilişkiler kurma niyetleri Suudi Arabistan'ı Ortadoğu ve Arap dünyasında İran karşısında yalnız bırakmıştır.

Mevcut Kahire yönetiminin yıkılarak küresel düşman ABD ve bölgesel rakip Suudi Arabistan'ın müttefiklerinden birinin ortadan kalkması bölgede İran'ın gücünün artması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Arap Baharı'yla birlikte Mısır, İran-Suudi rekabetinin en önemli arenalarından biri haline gelmiştir. Suudi yönetimi genel olarak Arap ayaklanmalarına, özel olarak Mısır Devrimi'ne kuşkuyla yaklaşmış ve Mübarek rejiminin devrilmemesi için rejime destek çıkmaktan imtina etmemiştir. Bunun sonucunda Mısır halkı Suudi Arabistan'ın Kahire Büyükelçiliği önünde toplanarak gösteriler düzenlemiştir. Devrimin başarıya ulaşması ve Mübarek'in yönetimden çekilmesinin ardından Mısır'da oluşacak muhtemel bir İran nüfuzunu kırmak amacıyla finansal zenginliğini araç olarak tedavüle sokmuştur. Bu maksatla Suudi Krallığı Kahire'de yönetime geçen yeni liderliğe 4 milyar dolar yardım tahsis etmiştir.²¹

Sonuç olarak Tunus, Mısır ve Libya'da başarıya ulaşan; Suudi Arabistan, Yemen, Bahreyn ve Suriye'de iç çatışmalara meydan veren Arap ayaklanmaları, Libya ve Suriye dışında diğer tüm ülkelerde meydana gelen değişim dalgasına bakıldığında, Ortadoğu'da Arap ülkesi olmayan İran açısından, İslam Devrimi'nden bu yana tecrit edilmiş durumundan kurtulma ve yönetime geçen yeni liderlerle işbirliğine koyulma olanağı doğurmuştur.²²

Arap ayaklanmalarının doğurduğu bölgesel konjonktürde İran ve Suudi Arabistan arasında bölgesel güç mücadelesine sahne olan diğer bir ülke Bahreyn olmuştur. Hem Tahran hem de Riyad'ın bölgesel politikalarında Basra Körfezi'nin stratejik konumdaki ülkesi Bahreyn'in önemi göz ardı edilemez. Ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şii gruplar öteden beri toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda ayrımcılığa uğradıklarını ifade ederek Sünni azınlık yönetimine karşı birçok kez ayaklanmışlardır. 2011'de meydana gelen Şii ayaklanmaları da bu minvalde değerlendirilmelidir. Bahreyn'in, ABD'nin 5.filosuna ev sahipliği yapması bölgede üstünlük kurmaya çalışan İran'ı bölgesel nüfuzunu artırma amacına ulaşma konusunda engellemesinin yanında, İran'ın ulusal güvenliğine de büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bahreyn'de Şiilerin lehine gerçekleşecek rejim değişimi İran'ın stratejik çıkarları ve ulusal güvenliği açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

İran'ın Bahreyn'e yönelik politikaları 1970'lerden bu yana Körfez'in diğer bir önemli aktörü Suudi Arabistan'ı büyük ölçüde rahatsız etmektedir. Zaten uzun yıllardır Sünni rejim ile halk arasında, bilhassa Şiiler, bazı sorunların bulunduğu Bahreyn'de Arap Baharı'nın getirdiği bölgesel atmosferde kitlesel gösteriler yapılmaya başlanmış ve muhalif Şii hareketleri 14 Mart 2011'i "Öfke Günü" ilan ederek sokaklara dökülmüştür.²³ Gittikçe büyü-

yen kitlesel gösteriler karşısında yetersiz kalan Bahreyn hükümeti, müttefiki Suudi Arabistan'dan gösterileri bastırmak üzere destek talep etmiştir. Riyad yönetimi bu talebi kabul ederek Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) bünyesinde 14 Mart 2011'de Suudi askerlerini gösterileri bastırmak üzere Bahreyn'e göndermiştir.²⁴ Başta Suudi Arabistan olmak üzere Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin katılımıyla oluşturulan KİK bünyesindeki Yarımada Kalkınma askeri güçleri Bahreyn'i Suudi Arabistan'a bağlayan 24 kilometre uzunluğundaki Kral Fahd Köprüsü'nden geçerek Manama hükümetini korumaya almışlardır.²⁵ Bahreyn üzerinde hak iddialarında bulunan, ülkedeki Şiiilerin mahrumiyetinin giderilmesi için öteden beri çaba gösteren Tahran'ı derinden rahatsız etmiş ve iki ülke arasında gerilim tırmanmıştır. İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad, Bahreyn'e yapılan askeri müdahaleyi kınayarak sorumlu ülkeleri ABD ve İsrail'in çıkarlarına hizmet etmekle suçlamıştır.²⁶

İran'da 6 Nisan 2011'de toplanan Şura Meclisi, altında 200 meclis üyesinin imzasının bulunduğu ortak bildiriye ilan ederek, askeri müdahaleyi işgal olarak nitelendirmiştir.²⁷ Bu bildiriden önce de Şura Meclisi 257 meclis üyesinin desteğiyle yaptığı açıklamada Suudi rejiminin meşruiyetinin olmadığına vurgu yaparak, askeri müdahalenin Riyad açısından tehlikeli sonuçları olabileceği ifade etmiştir.²⁸ İran'ın askeri müdahale hususundaki ağır eleştirileri karşısında Bahreyn tepki olarak Tahran'daki Büyükelçisini geri çağırmıştır.²⁹ 31 Ağustos 2011'de verdiği hutbede Hamaney, Bahreyn'e yapılan askeri müdahaleyi eleştirerek ülkede insanların baskı altında yaşadığını ancak tıpkı İran'da olduğu gibi halktan kaynağını alan her hareketin başarıya ulaşacağını altını çizmiştir. Öte yandan Suudi yönetimi ise Bahreyn'deki Şiiilerin rejime karşı ayaklanmasını İran'ın bir oyunu olarak değerlendirmiş ve ülkenin güvenlik ve istikrarına halel getirdiğini ileri sürmüştür.³⁰

Suudi Arabistan Bahreyn nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiiilerin iktidara gelmesini Suudi rejiminin varlığına hayati tehlike ve bölgesel konumuna yakın bir tehdit olarak gördüğü için Bahreyn üzerinden Basra Körfezi'nin siyasal statükosunun sürdürülmesini bölge politikalarında "kırmızı çizgi" olarak belirlemiştir. Suudi Arabistan nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturan Şiiiler, ülkenin petrol kaynakları açısından en zengin ve Bahreyn'e en yakın bölgesinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu faktörler göz önüne alındığında Bahreyn'de meydana gelebilecek değişimin ilk önce Suudi Arabistan'a sıçrama ihtimali Suudileri derinden endişeye sevk etmiştir

Bahreyn'de Şiiilerin lehine meydana gelebilecek iktidar değişimi dar anlamda Basra Körfezi'nde, geniş anlamda Ortadoğu'da İran'ın 2001'den sonra yükselen bölgesel konumuna katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Suudi yönetimi İran'ın bölgede daha fazla güçlenmesini endişeyle karşılamakta ve İran ile girdiği çok boyutlu rekabette Bahreyn'i ileri karakol olarak görmektedir. Diğer bir ifadeyle, Bahreyn'e yapılan askeri müdahale ile Suudi Arabistan, 2001'de Taliban ve 2003'te Baas rejimlerinin son bulması ile İran'ın artan bölgesel gücünün daha da artmasını engellemeye ve bölgesel statükonun devamını sağlamaya çalışmıştır.

İran ve Suudi Arabistan'ı Bahreyn'de karşı karşıya getiren diğer bir değişken her iki ülkenin de Bahreyn üzerinde hâkimiyet kurarak Basra Körfezi'nin hâkim gücü olmaya çalışmalarıdır. İran, Bahreyn üzerindeki hak iddialarından, ülkenin plebisit ile kendi kaderini tayin etmesi ve diğer bir Körfez ülkesi ile birleşmemesi karşılığında vazgeçmiştir. Ancak İranlı yetkililer zaman zaman Bahreyn üzerinde hak iddialarında bulunmuşlardır. Bunun son örneği 2011'de ülkede meydana gelen ayaklanmalar esnasında olmuştur.³¹ Suudi yetkililer ise ayaklanmalar esnasında Bahreyn'in Suudi Arabistan'a bağlanmasını gündeme getirmişlerdir.³² Riyad bununla hem Basra Körfezi'nde etkinliğini ve topraklarını genişleterek İran'ın hegemonyasını kırmayı hedeflemekte hem de ülke nüfusunun çoğunluğunu Şiilerin oluşturduğu Bahreyn'i kendi ülkesine dahil ederek Şii çoğunluğu azınlığa dönüştürme çabası içerisine girmektedir.

Tunus, Mısır ve Libya'dan esinlenen halkın rejime karşı ayaklandığı Suriye, İran-Suudi bölgesel rekabetinin en şiddetli ve yoğun bir şekilde yaşandığı arenalardan biri haline gelmiştir. Suriye krizi, İran ve Suudi Arabistan'ın bölgesel politikaları konusunda bir anlamda turnusol kâğıdı vazifesi görmüştür. Hem İran hem de Suudi Krallığı Arap ayaklanmalarının başından beri izledikleri politika ve aldıkları pozisyonlarını Suriye söz konusu olunca radikal bir şekilde değiştirmişlerdir. Suriye özelinde tamamen farklı bir tutum ve davranış içerisine giren Tahran ve Riyad, ikili ilişkilerini daha da gerilimli bir ortama taşımış ve hatta sorunun çözümü konusunda alınan inisiyatiflerde birbirlerini karşılıklı olarak dışlamışlardır. Esasen bölgede yoğun bir şekilde güç mücadelesine girmiş olan bu iki devletin Suriye politikaları kendilerinince isabetli ve rasyoneldir. İran, Suriye konusunda statükocu davranarak son on yılda ve Arap devrimleri ile elde ettiği jeopolitik kazanımlarını koruma hususunda teyakkuza geçerken, Suudiler ise anti-statükocu dalganın (Arap ayaklanmaları) neden olduğu kayıplarını geri alma mücadelesi içerisine girmişlerdir.

Suriye krizi öncesinde Arap ayaklanmaları konusunda Suudi Arabistan, değişimin ve halkların yanında değil, statüko ve rejimlerin yanında yer alırken buna karşılık İran, değişim ve halkların safında konumlanmış ve rejimlere karşı tavır sergilemiştir. Ancak Suriye'ye gelince her iki ülkenin pozisyonu yer değiştirmiştir. Suriye'de Baas rejimine karşı yapılan barışçıl gösterileri güvenlik güçlerinin kanlı bir şekilde bastırmaya başlamasının ardından Riyad, Ağustos 2011'de büyükelçisini geri çağırarak³³ rejime karşı olduğunu göstermiştir. Kral Abdullah, açık bir şekilde sivil insanların öldürülmesinin kabul edilemez olduğunu ifade ederek, göstericilere karşı aşırı güç kullanımını durdurması yönünde Şam yönetimine çağrıda bulunmuştur.³⁴ Tahran yönetimi ise Baas rejimine karşı yapılan ayaklanmaları ABD ve İsrail gibi dış güçlerin gizli bir oyunu olarak açıklamış ve rejimin yanında durmuştur.

İran, İslam Devrimi'nden beri Ortadoğu'da elde ettiği jeopolitik kazanımlarını kaybetmek istememekte, başını çektiği direniş eksenini sayesinde Ortadoğu'da ABD, İsrail ve Suudiler karşısındaki üstün konumunu zayıflat-

mak istememektedir. Şöyle ki, Suudi Arabistan kendi rejiminin güvenlik ve istikrarının ve ülkenin bölgesel etkinliğinin ileri karakolu olarak Bahreyn'i görmekte ve askeri müdahaleden imtina etmemektedir. Aynı düşüncelerle İran da kendi ulusal güvenliğini ve bölgesel etkinliğini Suriye'ye bağlamış bulunmaktadır. Suriye'de meydana gelecek muhtemel rejim değişimi, ABD ve İsrail'in hasmı Baas rejimini bu devletler ile yakın işbirliğine giden yeni bir Sünni rejim ile ikame edebilir. Bu ise İran'ın tek bölgesel müttefiki Suriye'yi ABD, İsrail ve Suudilere dost bir ülke haline getireceği için İran bu ülkedeki rejime ne pahasına olursa olsun desteğini esirgememektedir.

Suudi Arabistan'ın Suriye Baas rejimi ile ilişkileri ne Soğuk Savaş döneminde ne de sonrasında olumlu seyir izlemiştir. Buradan hareketle, Irak'taki Baas rejiminde olduğu gibi Baas rejiminin Arap milliyetçiliği Suudi rejimini endişeye sevk etmiş ve bu durum iki ülke arasında yakınlaşmaya fırsat vermemiştir. Diğer yandan Suriye, Ortadoğu'da İran ile birlikte hareket etmekte ve Hizbullah ve Hamas'ı askeri olarak tahkim ederek direniş cephesinin varlığını sürdürmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Mısır'da gerçekleşen devrim ile beraber statükocu Riyad-Kahire ekseninin son bulmuş olması Suudileri, bu eksenin karşısında bulunan revizyonist İran-Suriye ekseninin yıkılması hususunda harekete geçirmiştir. Bu nedenle İran'ın müttefiki Baas rejiminin yıkılmasını kendi hanesine kazanç olarak kaydederek İran ile rekabetinde elini güçlendirme hesabı yapmaktadır.

Sonuç

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda sistem dışına itilerek mahrum bırakılan yığınların otoriter rejimlere karşı kalkışmaları kısa bir sürede bir kaç Arap ülkesinde başarıya ulaşarak, bölge dengeleri üzerinde derin sonuçları beraberinde getirmiştir. Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de meydana gelen yönetim değişiklikleri ve Suudi Arabistan, Bahreyn ve Suriye'de ortaya çıkan rejim karşıtı ayaklanmalar gerek bölgenin önemli aktörleri, gerekse büyük güçlerin dış politika gündemlerinde en üst sıraya oturmuşlardır. 1970'lerden kalma bölgesel statükoyu tamamen değiştirme gücüne sahip bu değişim dalgası, Basra Körfezi'nin iki hâkim gücü ve Ortadoğu'nun iki önemli aktörü İran ve Suudi Arabistan'ı tekrar ve daha keskin bir şekilde zıt kutuplara yerleştirmiştir. Yapısal özelliklerinden (Şii-Sünni, Fars-Arap ve Cumhuriyet-Monarşi ayrışmaları), ulusal güvenlik anlayışlarından ve bölgesel emellerinden dolayı Tahran ve Riyad, bölgede 1971'de İngiltere'nin çekilmesinin hemen ardından rekabete tutuşmuş ve bunu günümüze kadar devam ettirmişlerdir.

Arap Baharı'nın Tahran-Riyad ikili ilişkileri üzerindeki yansımaları ulusal güvenlik anlayışları ve rakip bölgesel menfaatleri nedeniyle anılan ülkelere farklı taraflarda konumlandırarak rekabeti derinleştirmiştir. İran ve Suudi Arabistan bazı ülkelerde başarıya ulaşan halk ayaklanmalarına farklı anlamlar yüklemiş ve ona göre bir politika belirlemişlerdir. Suudi Arabistan gele-

neksel olarak bölgedeki anti-statükocu hareketleri kendi rejimine ve ülkenin bölgesel konumuna halel getireceği için her zaman karşı bir pozisyon almıştır. Dolayısıyla Riyad yönetimi, 2011 yılında hemen hemen tüm Arap dünyasını saran ve mevcut statükoyu değiştirme gücüne sahip olan değişim dalgasını da bu anlayış üzerinden okumuş ve buna engel olmaya gayret göstermiştir. Buna karşılık İran ise 1979 İran İslam Devrimi'nden beri Basra Körfezi ve Ortadoğu'da revizyonist bir dış politika çizgisi izlemiş ve Batı yanlısı Arap rejimlerinin yıkılmasını ulusal güvenliği ve bölgesel etkinliği açısından stratejik hedef olarak belirlemiştir. Son yıllarda bölgede meydana gelen ayaklanmaları da bu paralelde stratejik fırsatlar olarak değerlendiren Tahran, 1979 İran İslam Devrimi ile ilişki kurarak İslami Uyanış olarak nitelendirmiş, değişim rüzgârına destek vermekten imtina etmemiştir.

Arap Baharı'nın İran-Suudi ilişkileri üzerindeki en somut etkisi Riyad'ın bölgedeki müttefiklerini yıkması dolayısıyla İran'ın lehine bölgesel bir atmosferi doğurması ve tabiatıyla Suudi Arabistan'ı endişeye sevk etmesidir. Mevcut bölgesel statükonun korunamaması Suudi Arabistan'ı İran karşısında bölgede zayıf bir konuma düşürmüştür. Batı yanlısı, Sünni ve statükocu rejimler olan Tunus, Mısır ve Yemen'de yönetimler değişirken, Batı karşıtı, Şii ve İran müttefiki Suriye'de rejimin yıkılmaması İran'ın bölgesel konumunu daha da güçlendireceği yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. 2003'te Irak'ta Baas rejiminin yıkılması ve 2011'de statükocu dış politika çizgisi, Batı yanlısı ve Suudi müttefiki Mübarek'in Mısır'da yönetimden düşürülmesi ile Suudi Arabistan bölgede güçlü bir müttefikten yoksun kalmıştır. Diğer bir anlatımla, Suudileri geleneksel dış politika stratejisi olan bölgede statükocu ve güçlü bir Arap devleti ile işbirliğine giderek revizyonist güçleri dengeleme politikası 2011 yılında Arap Baharı ile çökmüştür.

Notlar

- 1 Muhittin Ataman, "Turkish-Saudi Arabian Relations During the Arap Uprisings: Towards a Strategic Partnership", *Insight Turkey*, Vol. 14, No. 4, 2012, ss.121-136 (121).
- 2 Bu makalede 1980-88 İran-İrak Savaşı I. Körfez Savaşı, 1990-91 Irak-Kuveyt Savaşı II. Körfez Savaşı ve 2003 Irak Savaşı III. Körfez Savaşı şeklinde adlandırılmıştır.
- 3 Kayhan Barzegar, "The Arap Spring and the Balance of Power of in the Middle East", *Belfer Center for Science and International Affairs*, 30 Ekim 2012.
- 4 Ghasem Torabi, "Arap Revolutions and Iran's Security", *Discourse: An Iranian Quarterly*, Vol.10, No.1-2, Winter-Spring 2012, ss.97-117(109).
- 5 Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, "Suudi Arabistan 2011", *Ortadoğu Yıllığı*, No.7, Yıl. 2012, ss.183-212(187).
- 6 Kayhan Barzegar, "Arab Uprising and the Changing Geopolitics in the Middle East", *Discourse: An Iranian Quarterly*, Vol.10, No.1-2, ss.i-xi(viii).
- 7 F.Gregory Gause III, "Saudi Arabia in the New Middle East", *Council on Foreign Relations*, Council Special Report, No. 63, Aralık 2011, s.5.
- 8 "Top Saudi scholars back ban on protests" *Khaleej Times*, 7 Mart 2011.
- 9 Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, agm. s. 189.
- 10 "Suudiler silah için kesenin ağzını açtı", *Dünya Bülteni*, 19 Kasım 2011.
- 11 Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, agm. s. 189.
- 12 Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, agm. s.199
- 13 Cenap Çakmak, "İran 2011", *Ortadoğu Yıllığı*, Sayı. 7, Yıl. 2012, ss.69-98(78).
- 14 Amir Mohammad Haji-Yousefi, "Iran and the 2011 Arap Revolutions: Perceptions and Actions", *Discourse: An Iranian Quarterly*, Vol.10, No.1-2, Winter-Spring 2012, ss.23-60(26).
- 15 "Khamenei hails 'islamic' uprisings", *Al Jazeera*, 4 Şubat 2011.
- 16 Gülriz Şen, "İran ve Arap Baharı: Bağlam, Söylem ve Siyaset". *Ortadoğu Etütleri*, Cilt.3, No.2, Ocak 2012, ss.95-118(103).
- 17 "Ahmedinejad: Egyptian protests herald new Mideast", *Associated Press*, 11 Şubat 2011.
- 18 Gülriz Şen, agm. s.103.
- 19 Cenap Çakmak, agm. s.81.
- 20 Gülriz Şen, agm. s.107.
- 21 "Saudi Arabia grants Egypt 4 billion dolars aid", *The Nation*, 22 Mayıs 2011.
- 22 Kayhan Barzegar, agm. s.x.
- 23 Veysel Ayhan, "Bahreyn'de Şubat İntifadası: İsyân ve Müdahale", *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, s. 3
- 24 F.Gregory Gause III, agr. s.15.
- 25 Ahmet Öztürk, agm. s.472.
- 26 Ahmet Öztürk, agm. s.473.
- 27 "İran'dan Arabistan'a Bahreyn tepkisi", *Dünya Bülteni*, 6 Nisan 2011.
- 28 "Ahmedinajad condemns foreign troops in Bahrain", *Finacial Times*, 16 Mart 2011.
- 29 Cenap Çakmak, agm. s.81.
- 30 Gülriz Şen, agm. s.106.

31 Gülriz Şen, agm. s.105.

32 Ali Adami ve Najmieh Pourresmaeili, "Saudi Arabia and Iran: The Islamic Awakening Case", *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol.3, No.4 Winter 2013, SS.153-178(167).

33 Bernard Haykel, "Saudi Arabia ve. The Arap Spring", *Project Syndicate*, 16 Ağustos 2011.

34 F.Gregory Gause III, agr. s. 15.